

Taus kunnskap, talende spiritualisme

Peder Anker

Michael Polanyi: *Den tause dimensjonen: En introduksjon til taus kunnskap.*

Oversatt av Erlend Ra med etterord av Knut Ågotnes.

Oslo: Spartacus, 2000. 108 sider.

MICHAEL POLANYIS KLASSIKER «The Tacit Dimension» fra 1966 foreligger nå i norsk språkdrakt. Boken var i sin tid et viktig bidrag i vitenskapsteoretisk debatt, og da særlig med hensyn til rasjonalisme og positivismekritikk. Polanyi argumenterer for at vitenskap har begrensede muligheter til å analysere ikke artikulerbar erfaring og kunnskap spesielt knyttet til kunst og religion.

Boken består av tre forelesninger – «Taus kunnskap,» «Tilblivelse» og «Et samfunn av oppdagere» – holdt ved Yale University i 1962. Det var imidlertid ikke blant filosofer ved Yale Polanyi fant sin inspirasjonskilde, men derimot i miljøet rundt den Britiske teologen Joseph H. Oldham. Oldham var en viktig katolsk reformator, kjent antirasist og misjonær, som ledet den kristne intellektuelle i diskusjonsgruppen The Moot. Fra begynnelsen av 1940 tallet møttes her tenkere som T. S. Eliot, John M. Murray og Hendrick Kraemer to til tre ganger i året for å debattere religiøse og filosofiske spørsmål. Sammen søkte gruppen å reise motstand mot det de oppfattet som en filosofisk og moralsk forflatning i dominerende empiris-

ke og positivistiske skoleretninger. Utover 1950 og 60-tallet var Polanyi en av gruppens mest aktive deltagere, og hans forelesninger ble utførlig diskutert blant medlemmene før han presenterte dem ved Yale.

Diskusjonsgruppen hadde en felles bakgrunn i filosofi og teologimiljøet ved Oxford University. Etter første verdenskrig etablerte det seg der en idealistisk orientert skoleretning rundt filosofen John Alexander Smith som mobiliserte mot radikaliserings av studenter og ansatte som forfektet revolusjonær og materialistisk filosofi. Kritikken rettet seg mot instrumentelle former for rasjonalitet i sosialistisk filosofi, og da særlig det syn at vitenskap burde planlegges og styres av politiske institusjoner. Etter hvert fikk gruppen moment og en serie med vitenskapsmenn sluttet seg til og dannet *Society for Freedom in Science*, der Oxford zoologen John R. Baker og Polanyi var drivkreftene i det som etter hvert utviklet seg til en intens debatt med tilhengere av sosialistisk planlegging av vitenskap representert ved John D. Bernal og James G. Crowther.

Denne debatten hadde sitt opphav i Polanyis besøk i Moskva i 1935 der han møtte Nikolai Ivanovich Bukharin som argumenterte for at vitenskap drevet for dets egen skyld var et symptom på et sykt klassesamfunn, og at all produksjon av kunnskap heller burde innordnes den gjeldende femårsplan. Slike tanker lå fjernt fra Polanyi, som nylig hadde fått stilling som fysiokjemiker ved Manchester University der han utviklet forskningsprosjekter etter eget forgodtbefinnende. Han var opprinnelig ungærer utdannet som medisiner ved Universitetet i Budapest, som etter første verdenskrig måtte emigrere til Tyskland der han gjorde forskningskarriere i Berlin. Det Sovjetiske plansystem var gjenstand for debatt ved alle disse tre læresteder, og Polanyi tok etter hvert bestemt avstand fra slike ideer, ikke minst etter møtet med en dogmatiker som Bukharin. Slik han så det var vitenskaplig uavhengighet fra politikk og offentlig styring en forutsetning for dens kvalitet, integritet og allmenngyldighet.

Hvis vitenskap var universell og burde operere uavhengig av politisk kontroll, så skulle det samme også gjelde for religion, mente Polanyi. Denne overbevisning hadde sin personlige erfaring i at han selv var jødisk, men at han hadde giftet seg i Tyskland inn i en katolsk familie. Siden religion i likhet med vitenskapen var universell, så måtte den religiøse erfaring være den samme selv om ulike religioner hadde ulike praksiser og tradisjoner. Det var denne universelle spirituelle dimensjonen av menneskers liv Polanyi søkte å kartlegge i hans filosofiske arbeider slik som i *Den tause dimensjon*.

Premissene for hans undersøkelser av det spirituelle var imidlertid lagt i samtidens vitenskapsfilosofi. Polanyi var selv vitenskapsmann, og han innså (i likhet med katolske tenkere som for eksempel Theilard de Chardin) at overbevisende argumentasjon for berettigelsen av spirituell erfaring måtte be-

grunnes vitenskaplig. Et utgangspunkt var gestaltpsykologien som kunne gi en forklaring på kunnskap som vanskelig kunne belyses ved hjelp av tradisjonell psykologi. «Vi kjenner en persons ansikt, og vi kan gjenkjenne det blant tusener, ja, blant millioner andre. Likevel kan vi vanligvis ikke si hvordan vi er i stand til å kjenne igjen et kjent ansikt. Mesteparten av denne kunnskapen kan vi dermed ikke formulere,» skriver han som eksempel på taus kunnskap. Tradisjonelle teorier om hukommelse kunne ikke forklare dette, mente Polanyi, siden de reduserte helheten av en erfaring til de enkelte bestanddeler. Gestaltpsykologien, derimot, tok utgangspunkt i helheten av en erfaring og kunne slik forklare denne type kunnskap.

For Polanyi var taus kunnskap knyttet til det bakenforliggende spørsmål om hvordan man skulle forstå og legitimere spirituell erfaring. Retorisk spiller han ball med sosialistene når han som eksempel på taus kunnskap påpeker at «dyktigheten av en sjåfør kan ikke erstattes av grundig skolering i teorien om biler.» At arbeideren sitter med en taus kunnskap som i praksis er overlegen teoretikeren rimer også godt med Bukharins kommunistiske filosofi. For Polanyi var slike eksempler imidlertid en del av hans argumentativ strategi for å overbevise radikalere og positivistiske rasjonalister om muligheten av spirituell innsikt. Slik sjåførens tause kunnskap ikke kunne erstattes av teori, kunne heller ikke den religiøse betydning av metaforer, symboler og ritualer forklares rasjonelt. Denne tilhørte den tause spirituelle dimensjon. Slik er Polanyis tenkning å forstå som et forsvar av verdien av kunst, myter og religion i et rasjonalistisk samfunn.

I vitenskapsteorien har den tause kunnskaps filosofi bidratt til større klarhet i å forstå oppdagelsesprosessen, mens den har hatt lite å bidra med for å forstå vitenskapens grunnlag. Siden Polanyi avviser at vitenskap

har et rasjonalt fundament, så blir det først og fremst den kreative siden av forskning hans filosofi kan belyse, mens spørsmål knyttet til hvordan forskningsresultater bør begrunnes står ubesvart. At forskning har en forankring i vår skapende livsverden innebærer ikke skeptisisme, relativisme eller subjektivisme for Polyani, som tvert i mot søker å klargjøre at en allmenngyldig spiritueltaus dimensjon danner bakteppet for forskning. Både i hans samtid og i ettertid har hans arbeider derfor vært til inspirasjon for de som ønsker å knytte et nærmere bånd mellom religion og vitenskap.

At Polanyis klassiske forelesninger nå finnes i norsk oversettelse vitner om at interessen for rasjonalitetskritikk er voksende. Erlend Ra sin oversettelse er elegant, og Knut Ågotnes sitt etterord gir en fin innføring i Polanyis vitenskapsfilosofi. Spartacus Forlag må også berømmes for å gi ut slike smale bøker. For meg fremstår Polanyis tanker ikke desto mindre som uklare mystisisme, og jeg gledet meg derfor mest over at boken er kort og lettlest.

Peder Anker

Senter for Utvikling og Miljø, Universitetet i Oslo, Boks 1116 Blindern, 0317 Oslo
E-post: peder.anker@sum.uio.no